

Erdal Onur Diktas, Ar. Gör.

DEU Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Ebru Türkdamar Diktas, Mimar

Küresel Pazarda Yerel Üzerine Yeniden Düşünmek

Globalleşme veya Türkiye'de karşılığı olarak kullanılan "küreselleşme" olgusu oldukça eski olmakla birlikte, bu ad altında anılmaya başlaması yaklaşık son yirmi yıllık bir süreci kapsamaktadır. Geçmişte hemen tüm egemen uygarlıklar, tabiiyelerindeki yerel yaşam biçimlerini (kültürleri), merkez kültürün hegemonyası altına almaya çalışmışlar ve asimilasyon yoluyla ana gövde içinde eritmeyi tercih etmişlerdir. Bir anlamda mikro-küreselliğin yaratıldığı bu evrede en etken araç ise "askeri" yöntemler olmuş, daha sonra bu araçlara dil, din eklenmiştir. Örneğin Yunan ve Roma uygarlıklarında dil tabanlı, daha dar kapsamlı tanımlanabilecek bir üst kimlikten söz etmek mümkünken, Hıristiyanlık ve ardından İslamiyet'in yayılmasıyla din merkezli, evrensel boyutlara ulaşan bir üst kimliğe geçiş dönemi yaşanmıştır.

Dünyanın tümünün tek bir globalite kavrayışının yürüncesine girmesini sağlayan unsur ise, kuşkusuz dil ve dine eklenerek onları yeni bir reaksiyon içine sokan ekonomi olmuştur. On birinci yüzyıldan itibaren dil ve din gibi diğer bütün küreselleştirici faktörleri ekonomi parantezine alan Batı Avrupa kapitalizmi, dünyanın tümünü ekonomi yoluyla küreselleştirmiştir. Bu arada eski usullerle oluşmuş bütün mikro-globallikler ise çeşitli düzlemlerde eski varoluşlara sarılmış, bir yandan da yeni alanlar üretmeye çabalamışlardır. (* Kılıçbay, 2002)

Özellikle son ikiyüzyıldır, bu ekonomi temelli makro-küreselleşme sürecinde Modernizm ve modernizm karşıtı söylemler, pratikler hemen her alanda çok etkin olmuşlar ve gerek merkezin, gerek çevresinin tavrlarını biçimlendirmişlerdir.

Bilindiği gibi Batı'da 19. yüzyılda olan gelişmelerle, Baudelaire'in gel gitler içinde dile getirdiği ancak dönemin tam da ruhunu yansıtan metinlerinden anlaşıldığı üzere, "yeni yaşam" zamansal olarak gelip-geçicilik, oluşum ve tekrar, tekrar oluşum üzerine kuruluyorken, bir yandan da her zaman geçerli, değişmez değerleri, mutlak olanı, bir anlamda mekansalı bulmaya yönelmiştir. Modernizm bu yaşamın inşa edilmesinde en önemli araç olmuştur. Modernist düşüncede geleceğin reddiyle daha en baştan kendini çok net olarak ortaya koyan içkin etik değerlerin oluşturduğu güçlü taban üzerine

de, mekansallaştırıcı yani esteteze edici anlayış, herkesi kapsayacak denli evrensel biçimleri de soyut geometriyi öne çıkararak elde etmiştir. Ne var ki yine de tek bir biçem etrafında toplanılmamış ve bir çeşitlenme yoluna gidilmiştir. Bu çeşitlenme etik temelin, "gösterilen"lerin benzerlikleri nedeniyle genel üretim tarzı ve üretilen biçimler arasında ciddi bir ayrılmanın, gerilimin yaşanmadığı bir ortaklaşmanın var olmasını sağlamıştır.

Modernizm'in önderdiği bu evrensel, soyut mimari biçimlenmelere ilk radikal eleştiriler, 1929 ekonomik krizinin de teklilediği ve ciddi bir politik krizin yaşandığı dönemde politik/estetik temelli itirazlar olarak gelmiştir. Bilindiği gibi, kapitalist dünyanın Fordist üretim/tüketim tarzının yarattığı ilk kriz Avrupa'da pek çok ülkede ciddi problemlere ve yeni gelişmelere yol açmıştır. Milliyetçi hareketlerin gelişimi de bunlardan biridir. Bu hareketlerin söylemleri ile modernizm gibi merkezi bir aracın temellerine yönelmişlerdir. Örneğin Almanya'da Nasyonal Sosyalist hareketin söylemi, modernizmin rasyonel evrenselleştirici kavrayışının ve mekandan ziyade zamanı referans alan bakışının karşısına, Heidegger'in da temellendirdiği mitik bir sonsuz zamanı ve mutlaklığın sembolü "mekanı" çıkarmışlardır. Bu söylemde özellikle vurgulanan "toprak", "yurt" ve "kan" gibi kavramlar, pek çok pratiğin de düşünsel altyapısını oluşturmuşlardır. Ancak ilginçtir Modernizmin Almanya'da Bauhaus ile ortaya koyduğu yapıtlar, evrensel biçimlere sahip olmalarıyla değil de milliyetçi kavrayışın refleksi olarak yarattığı "öteki" kavramı çerçevesinde eleştirilmişlerdir. Öyle ki Nasyonal Sosyalist yapıtlarda düz damın, teras çatının kökenini modernist mimarların ve mimarilerinin etnik kökeninde aramışlar, bu mimari biçimin Ortadoğu'nun Yahudi yerleşmelerinin karakteristiklerinden biri olduğunu iddia etmişlerdir. Eleştirilerin özellikle konut, daha doğrusu "ev" in biçimi üzerine olması da toprak/yurt/kan/gelenek kökeninde sembolik bir anlam taşımasından ötürüdür. Ayrıca etkilenmesi düşünülen kitlenin sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyinin düşüklüğü, ekonomik krizin en önemli sorunlarından birinin de barınma olduğu göz önüne alındığında bu tercihin boşuna olmadığı anlaşılabilir. İşte bu göndergesel çerçevede Alman konut mimarisi,

Modernizm'in pilonlar üzerinde yükselen, yüzüymüş izlenimi veren düz, teras çatılı kütleleri ile değil; tabanı, milliyetçi özün devraldığı kutsal "toprak"a basan, eğilimi çatsıyla ve yapım teknikleriyle o yerin iklimi ve tabii ki tarihsel yapı pratiği geçmişi ile ilişki kurmuş olarak resmedilir. Tabii ki her milliyetçi kavrayış aynı eğilimlere ve söyleme sahip olmamıştır. Örneğin İtalya'da milliyetçi söylem Almanya'nın tam tersi olarak, geçmişi yıkmak üzere inşa edilmişti ve mimarisi başlarda Modernizm'in en uç, belki de en heyecan verici kolu olan Futüristler tarafından ete-kemiğe büründürülmüştü.

Aslında her iki koşulda da temsiliyetin varolan kriz ortamında bir çözüm olarak öne sürüldüğü açıkça görülmektedir. Geçmişte varolanla, kökenle eskatolojik bir bağ kuran ya da gelecekte düşlenen bir ütopyaya gönderme yapan ve bunu nesnel düzeyde kimi yapılarla "temsiliyet" üzerinden somutlaştıran bu ilgi, ciddi bir "politik varoluş" sorununun bir yüzünü çözmek üzere inşa edilmiştir. Politik estetizasyon mimari biçimlenmenin üstüne kapanmıştır.

Ortamdaki tüm bu ekonomik/toplumsal/politik gerilim 1939-45 arasındaki yeniden paylaşım savaşından çok ciddi kırılmalar ve etki merkezlerinin değişimi ile sonuçlanmıştır. 1945 sonrasında Amerika merkezde olmak üzere Fordist-Keynesyen ekonomi/politik savaş yaralanları sarmakta hakkı yenemeyecek bir başarı sağlamıştır ve bu yolda "hızlı büyüme, seri ve bol üretim/tüketim" refah devletinin temel düsturu olmuştur. Üretimde ve ürünlerde işlevsellik ve etkinlik temel amaçlardır. Ancak bu amaçlar bir süre sonra istenilmeyen bir düzeyde tekdüzelige, bir örneklige de yol açmıştır. Mimaride "Enternasyonal Stil" de bu bir örneğin kurallarının koyulduğu yöresel, biçimsel mimari çerçeveyi ifade etmiştir.

Ancak bu ısrarcı bir örneklilik ve Fordist-keynesyen birikim rejiminin "katılığı" 1960'lı yıllarda toplumsal, eleştirel hareketlerin de yolunu açmıştır.

".....sanki moderniten evrensel iddiaları, liberal kapitalizm ve emperyalizmle birleşerek, o kadar büyük bir başarıya ulaşmış ki, yüksek modernist kültürün hegemonyasına karşı kozmopolit, ulusüstü, kısacası küresel bir direniş hareketinin maddi ve politik nedenlerini yaratmıştır."
(**Harvey,1997)

Gelen eleştiriler yine bu sistemin kökeni olan moderniten rasyonel temellerini hedef almıştır. Bu bağlamda modernizm gibi, pozitif-determinizm gibi devasa üst-anlatıların, üst-dillerin altı da oyulmaya başlamıştır.

Yeni eleştiriler hareketler, teoriler ortadan kaldırılmaya çalışılan Modernizm'den, bu yalnızca kendi yaratıldığı değerlere, biçimlere gönderme yapan kavrayıştan arta kalma boşluğa, mimari alanda zamansallığın yine geçersizleştirildiği ve mekânı yeniden öne çıkarıldığı bir anlayışla gerek batı'nın her baş sıkışmasında başvurduğu tarihsel ideal biçimleri, gerek Las Vegas'vari popüler kültürün, tüketimin imgeleri ile dolurma yolunu seçmiştir. Buradan da anlaşılabilir, bir anlamda kendi üstüne kapanan bir etik/estetik sistem yerine, kendi değerini kendi yaratılan dışında yer alan sistemlerden apartan bir etik/estetik sistemin tercih edilmiş olduğudur.

Görülen odur ki kendi katılığı içinde kıvranan, bu nedenle

kurduğu sistemin her parçasında kriz üstüne kriz yaşayan "yüksek Modernizm"de bütünün bir arada tutan üst-anlatıların reddi, bağlayıcıların çözülmesi ile bu bütünün oluşuran parçaların büyük bir merkezkaç kuvvetiyle sağa sola savrulmasına neden olmuştur. Bu büyük parçalanma, dağılıma sonrasında ise her bir parçanın meşruiyetinin değerlendirileceği temel zeminin ne olacağı sorusu ortaya çıkmış ve yanıtı ise krizin de asıl nedeni olan ve acil çözüm bekleyen ekonominin ta kendisi olmuştur.

Bu temelde Marx'ın neredeyse yüz elli yıl önce adını koyduğu Meta Fetişizmi o zamankinden çok daha tehlikeli yeni bir içerik kazanmıştır ve Fetişizm, yeni değer sisteminin en gözde motorlarından biri olmuştur. Bu yeni ekonomik/estetik ortak yaşamda "biçimim" ekonomi temelinde bu denli öne çıkarılması, Modernizm'in özellikle başlarda kavradığı ve sunduğu estetikten farklı olan bir "meta-estetigi"ne" işaret eder. Hele pazarın ulusal sınırlardan çıkıp küresel sınırları zorladığı bir evrede bu "kaçınılmaz olarak" sunulur. Bu arada fetişizm, meta-estetigi her şeyi nesnesi haline getirir: Gelenekler, yerellikler, otantiklik...

Bu kavrayış 1929 krizi ertesinde oluşan "politik varoluş" amaçlı estetizasyondan da çok farklıdır ve başka bir temsiliyeti işaret eder. Artık temsiliyet küresel pazarda varoluşu garantileyen bir araç olmalıdır!

Ne var ki Modernizm ve onu eleştiren anlayışlar hala bir arada yaşamaya devam etmekte. Bu yan yanalık içinde mimari üretimde hala Modernizm'in etik/estetik kaygılar taşıdığını, karşıtlarına rağmen önerilerini bu yönde yaptığını ve kendi krizini yine kendi yöntemleriyle aşmaya çalıştığını görmek olanaklıdır.

Bu bir aradalık içinde yerel/evrensel arasındaki ilgi üzerinde durmayı amaçlayan bu dosyada yer alan yazıların büyük bir bölümü, modernist ve karşıtı tavırların oluşturduğu bu etik/ekonomik/estetik süreçleri, sonuçları özellikle küreselleşme temelinde irdelemektedirler. Didem Çaylan ve Kerem Yazgan yerelle kurulması düşünülen korelasyona modernizmin önerdikleri, düşündükleri üzerinde durmakta, Ertuğrul Goncağul ve Burak Altınışık yerelin gerek yerleşme ölçüğüne, gerek yapı ölçeğinde küresel ekonomik pazara eklenme sürecini ve biçimlerini örnekler üzerinde incelemektedirler. Zehra Ersoy-Şebnem Gökçen Dündar İzmir özelinde "yer" in yaşanan yüzü ile ekonomiyi pazarlanan yüzünü sergilemekte; Emel Kayın, mimaride post-modernizmin Türkiye'deki oluşum sürecindeki tartışmalarda söylemi ve tasarlanırları merkez bölgede yer almış Merih Karaaslan'ı yerel/evrensel/küresel bağlamda değerlendirmektedir; Ahmet Vefa Orhon Amerika ve Afrika'da yer alan kimi geleneksel yerleşmelerin gerek evrensel düzeydeki, gerekse de küresel pazarla metalaştırılmaya karşı dirençlerindeki ortak yönleri ele alırken, Emre Ergül ekonomik küreselleşme sürecinde Avrupa Birliğine girme hesapları yapan Türkiye'de yer alan yerli ve görece küçük mimari üretim ofislerinin karşı karşıya kalacağı zorluklara değinmektedir. □

* M. A. Kılıçbay, Doğu Batı Dergisi, 19. sayı
** D. Harvey, Postmodernliğin Durumu, 1997, İstanbul